Eesti Tõulammaste Aretusühing

GOTLANDI LAMMAS LAMBATÕU ARETUSPROGRAMM

Tartu 2023

Sisukord

1. Sissejuhatus 3
2. Tõu ajalugu 3
3. Populatsioon ..... …4
4. Tõukirjeldus ..... …4
5. Aretus ..... …6
5.1. Aretustöö suunad ja põhialused ..... ……6
5.2. Aretusmeetodid ..... ……7
5.3. Aretuse põhieesmärgid ..... ……7
5.4. Põhieesmärkide elluviimine ..... ……7
6. Aretuseesmärgi saavutamise abinõud ……..10
6.1.Jõudluskontroll 10
6.2. Tõuraamatu pidamine 10
6.3. Tõumaterjali levitamine ja populatsiooni täiustamine 10
6.4. Lammaste TSE resistentsuse saavutamine 11
6.5 MaediVisna tõrjeprogramm 12
6.6 Aretustöö läbiviija organisatsioonilised eeldused 13
Lisa 1 Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatupidamise kord……..... ….. 14
Lisa 2 Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord ..... ……17
Lisa 3 Aretuslooma jõudlusandmete kasutamise kord 18
Lisa 4 Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivakstunnistamisekord ..... ……19
Lisa 5 Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord……..…….20
Lisa 6 Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestusepidamise kord … ……..…..…21
Lisa 7 Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord 22
Lisa 8 Tõulammaste hindamise juhend ..... …...23

JÕUDLUSKONTROLL 25
Lisa A Aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord 25
Lisa B Aretusloomade põlvnemistunnistused ja sugupuud ..... …...28
Lisa C Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse..……...29
Lisa D ……...29
Lisa E Jõudluskontrolliga alustamine ja jõudluse algandmete kogumisega alustamine 29

1. Sissejuhatus

Käesoleva aretusprogrammi koostamise õiguslikud alused on: EL tõuaretuse määrus 2016/1012; põllumajandusloomade aretuse seadus (PõLAS); EK rakendusmäärus 2017/717; loomatervishoiu alased õigusaktid; EK määrus 727/2007 (TSE).

Gotlandi lammas lambatõu tõutähiseks on GOT.

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi täitmise geograafiline piirkond on Eesti Vabariik.

Vastavalt Eesti lambakasvatussektori arengukavale on lambakasvatuse arendamise põhiülesanne erinevates Eesti piirkondadesse sobivate lambatõugude kasvatamine. Gotlandi lammas (edaspidi ka GOT) tõugu lambad sobivad hästi Lääne-Eesti ja saarte piirkonda kuna nad saavad väga hästi hakkama väheviljakatel looduslikel karjamaadel. Samuti sobivad nad sisemaale nendesse piirkondadesse, kus ei ole võimalik või ei ole otstarbekas rajada kultuurrohumaid.

Ümbritseva keskkonna mõjude ja inimtöö tegevuse koosmõjuna peab GOT lambatõugolema ühtse põlvnemisega,küllaldase puhtatõuliste lammaste arvuga tõurühm, mis oma tõuomadustelt vastab piirkondliku eripära arvestava majanduslikele nõuetele ning nende geenid peavad sobima nii intensiiv- kui ka ekstensiiv lambaksavatuse tingimustele Eestis.

Eesti Tõulammaste Aretusühing's (edaspidi ETLA) on käesoleva aretusprogrammi koostamise hetkeks GOT tõugu lammaste jõudluskontrolli andmeid kogutud üle 4 aasta. Nelja aasta kogemuste põhjal saab öelda, et gotlandi lammas lambatõug on sobilik meie kliimasse, kuid oleks vaja suurendada lammaste sugulist varavalmivust, tapasaagist, tõsta uttede viljakust ningühtlustada villa- ja nahkade kvaliteeti.

Antud aretusprogramm kajastab gotlandi lammaslambatõu aretuse läbiviimise kava.

2. Tõu ajalugu

Gotlandi lammas kuulub Põhja-Euroopa lühisabaliste lammaste hulka.

Tõu asutasid Rootsis asuval Gotlandi saarel viikingid, koos sügavale Venemaale ekspeditsioonidelt kaasa toodud karakulli ja romanovi lammastega, kes ristati põliste kohalike maatõugu lammastega.Viikingid olid suurepärased meresõitjad ja lambakasvatajad ning võtsid need loomad kaasa oma ulatuslikele retkedele, et varustada endretkel olles liha ja nahkadega.

Nende ristandlammaste edasine kontrollitud aretus sai alguse 1920. aastatest, kus intensiivse selektsiooni kaudu saadi ühtse välimikuga ja mitme tootmistüübiga lambamassiiv.

Tõu nimeks pandi gotlandi lammas (orig.*gotlandsfår, ingl. k.Gotland sheep*) ning aretuse tulemusena saadi lambatõug kellel on hea maitsega, tiheda struktuuriga väherasvane liha, pehme siidise läikegavill ja hea kvaliteediga karusnahad. Kvaliteetsete karusnahkade tõttu nimetatakse gotlandi lammast ka „nahalambaks" (rootsi k. *Pälsfår, ingl. k.Gotland Peltsheep*).

GOT tõugu lambaid kasvatatakse peale Eesti veel Skandinaavias, Kesk-Euroopas, Suurbritannias,

Uus-Meremaal, Austraalias ja Ameerikas.

Kuna gotlandi lammas on kunagi Eestis elanud maalambaga sugulane, oli aastaid tagasi GOT jäärasid lubatud kasutada eesti tumedapealiste lammaste aretuses esmakordselt viljastavate uttede paaritamisel, kui saadud ristandtallesid ei kasutata edaspidi aretuses vaid realiseeritakse lihaks.

3. Populatsioon

Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade registri andmetel oli 13.11.2023 seisuga Eestis registreeritud kokku 1669 gotlandi lammas tõugu looma.

Eesti Tõulammaste Aretusühingujõudluskontrollis oli 01. oktoobri 2023.a. seisuga 2 farmi, kellel oli kokku 187 GOT tõugu looma. ETLA liikmed on GOT tõugu lammaste jõudlusandmeid kogunud alates 2018. aastast.

Jäärasid ja jäär-tallesid oli kokku 57 ning uttesid ja utt-tallesid oli kokku 130.

4. Tõukirjeldus

A. Välimik ja tõukirjeldus

Gotlandi lammas klassifitseerub keskmise suurusega lammaste hulka.

Täiskasvanud loomad on peamiselt halli villakuga, musta värvi pea ja jalgadega.Villakus võib esineda erinevaid toone helehallist kuni tumehallini ning on ka pruunikashalli musta villakuga isendeid. Talled sünnivad musta värvi villaga, mis muutub erinevateks hallideks toonideks 4-5 elukuuks. Nahk on tume, elastne, kuid tugev. Pea on kaetud mustade karvadega. Mõnikord on pea peal ja jalgadel valged laigud. Pea piirkonnas esinevad laigud enamasti kahel poolnina ja pea peal. Suured valged laigud pole soovitavad ja seda loetakse välimiku veaks. Luu struktuur on graatsiline, peen. Pea on ühtlase koonuga. Ninasõõrmed ja ninapeegel on tumeda pigmendiga.Nii uttedel kui jääradel ei ole sarvi. Sihvakas kael ja kitsad õlad liituvad sujuvalt tasase ja pika seljaga.

Pea on musta värvi, keskmise suuruse, kitsa kujuga, sarvedeta ja villaga katmata.

Kõrvad on keskmise suurusega, asetsevad horisontaalselt, pisut ettepoole hoiduvad ning teravate otstega.

Kael on keskmise pikkusega, sale ning liitub pea ja rinnaga sujuvalt.

Rind on keskmise laiusega ja sügav.

Selg on võrdlemisi pikk ja sirge. Selja ja lande üleminek laudjaks on ühtlane.

Laudjas on kitsas, pisut luipu ja keskmise pikkusega.

Jalad onsaledad, sirged, võrdlemisi pikad ning on villavabad. Sõrad on tumedad.

Saba on lühike ja villavaba otsaga.

Foto nr. 1 GOT noorjäär

Foto nr. 2 GOT jäär, valgeid laigud pea piirkonnas

Foto nr. 3 GOT utt nooretallega 2022

Foto nr. 4. GOT utt 5 kuuse tallega, kus talle villa värv on muutunud halliks 2022

Foto nr. 5 GOT tõugu lamba vill

B. Tõuomadused

Üldiseloomustus. Gotlandi lammas on karusnahalamba tõug, keda kasvatatakse peamiselt liha-, villa-ja kvaliteetse lambanaha saamiseks. GOT tõug on iseseisev,kohalikesse looduslikesse tingimustes väga hästi kohanenud lambatõug. Ta on hea söödaväärindusega ja ei vaja karjatamisperioodil lisasööta, vaid saab edukalt hakkama looduslikel karjamaadel. Talled on

sündides tugevad, aktiivsed ja elujõulised. Temperamendilt on nad elavad, veidi arglikud, uudishimulikud ja neid on lihtne käidelda. Karjatamisel on Gotlandi lambad maastikul hajutatumalt kui teised tõud. Kuid siiski on neil tugev karjainstinkt ja nad sobivad suurepäraselt lambakaitse- ja karjakoertega. Nad on aretatud aastaringse väljaspidamise tingimustes.

Gotlandi lammaste innaaeg sõltub tugevalt aastaajast ning talled sünnivad kevadel. Uttedel on hea emainstinkt ja kerged poegimised, millele aitab kaasa tallede madalam sünnimass.

Vill. Vill on pehme ja hea läikega. Halli villaga lammastel on villakus valged ja mustad villkarvad, mis segus annavad halli tooni. Esineb ka tumehalli ja musta villaga lambaid. Neile on iseloomulik lokilise iseloomuga peamiselt halli värvi pikk vill (15-20cm), mis on keskmise peenusega (villakarva diameeter on 29-34mikromeetrit).

Nahk. Nahk on õhuke ja elastne, kuid samas vastupidav.

Viljakus. Nelja aasta (aastad 2019-2022) uttede keskmine viljakusEestis oli koos esmapoegijatega 162 talle 100 ute kohta.

Tallede kasvukiirus. Tallede keskmine sünnimass Eestis on 3,9-4,1kg. Aastatel 2019 kuni 2022 oli keskmine 100 päeva mass 24,46kg.

Kehamass. Tõustandardina kaaluvad täiskasvanud uted 55-80kg ning täiskasvanud jäärad kaaluvad 80-95kg. GOT tõu puhul võib kaaluvahemik uttedel olla 55-90kg ja jääradel 80-120kg.

5. Aretus

5.1 Aretustöö suunad ja põhialused.

Tõuaretustöö on pidev protsess, mis sisaldab endas zootehniliste ja organisatsiooniliste abinõude kompleksi gotlandi lammas lambatõu tõuomaduste parandamisel.

GOT lammaste tõulise eripära ja produktiivomaduste täiustamine peab edaspidi kulgema tallede kasvukiiruse suurendamise, kõrgekvaliteetse villa- ja karusnahkade säilitamise ning uttede viljakuse tõstmise suunas.

Põhiülesandeks on kõrge väärtusega tõulammaste arvu suurendamine ja nende produktiivsuse tõstmine vähema tööjõu ja väiksematemateriaalsete vahendite kulutustega, et muuta lambakasvatust kasumlikumaks.

Selle eesmärgi saavutamiseks on tähtis süstemaatiline aretustöö ja lammastele kvaliteetse söödabaasi loomine.

Saavutamaks edu aretustöös tuleb edaspidi järgida kompleksset aretussüsteemi, mis põhineb põllumajandusloomade aretuse seaduspärasustel. Kompleksne aretussüsteem koosneb neljast põhilülist–produktiivloomade õige kasutamine, suguloomade valik (selektsioon), suguloomade paaridevalik ning noorloomade õige kasvatamine.

Kompleksne aretussüsteem tagab lammaste täiustumise põlvkondade viisil.

5.2 Aretusmeetodid

Aretusmeetodina kasutatakse käesolevas aretusprogrammis gotlandi lammas lambatõu puhul puhasaretust ja ristamist.

Puhasaretuse puhul paaritatakse loomi, kes kuuluvad ühte ja samasse tõugu.Puhasaretuse teel parandatakse ja kinnistatakse tõuomadusi olemasolevatepuhtatõuliste GOT lammas tõugu loomade omavahelise paarituse teel.

Ristamine. Ristamismeetoditest kasutatakse vältavat ehk ümberkujundavat ristamist. Vältavat ristamist kasutatakse GOT ristandite puhul, et taastada või luua puhtatõulised GOT tõugu lambad ja seeläbi suurendada puhtatõuliste GOT lammaste populatsiooni. Vältava ristamise puhul võib kasutada ainult puhtatõuliseid GOT jäärasid, kellega paaritatakse ristanduttesid mitme põlvkonna vältel, kuni saadakse vähemalt 96,87% verelised ristandid, keda loetakse puhtatõulisteks loomadeks.

Nii puhasaretuses kui ka ristamisel võib kasutada ka kunstlikku seemendust. Et tagada genotüübiline mitmekesisus, imporditakse vajadusel suguloomad mõnest välisriigist.

5.3 Aretuse põhieesmärgid

Aretuse põhieesmärk on: gotlandi lammas lambatõu parandamine.

5.4 Põhieesmärkide elluviimine

Kasutatakse puhasaretust, kus tõuomaduste parandamise meetoditeks on mittesugulusaretus (outbreeding), avatud liinide aretus ja tõusisest mittesuguluses olevate liinide paaritamist.

Aretustöö esmane tähtsus on heade emaomadustega emasloomade (uttede) kasvatamine, mida saavutatakse läbi olemasolevate uttede selektsiooni. Karjast viiakse välja halbade emaomadustega, väheviljakad (sünnivad igal aastal üksiktalled) ning madala massiibega uted. Samuti viiakse karjast välja järglased, kes ei vasta gotlandi lambavälimikule.

Esiteks. Püstitatud eesmärkide saavutamiseks on esmalt vaja teha jõudluskontrolli, kus saadakse andmed parimate jäärade ning produktiivsemate uttede kohta. Samuti saadakse ülevaade mitmiktallede osatähtsusest karjas.

Jõudluskontrollis on järgnevad etapid.

1. Paaritusgruppide moodustamine:
   - jäärareg.nr
   - paaritusperioodi algus (kuupäev, kuu, aasta)
   - paaritusperioodi lõpp (kuupäev, kuu, aasta)
   - paaritusgrupi uttede reg.nr-d
2. Poegimisperiood mille tulemiks on talleregister:
   - reg.nr. või karjanumber

- ema ja isa reg.nr.
- sünniaeg (päev, kuu, aasta)
- sugu
- mitmikena sündinud
- kaalumise aeg (päev, kuu, aasta) ja kaal, millest tuleneb 100 päeva mass

3. Looma karjast karja toomine ja välja viimine, kus fikseeritakse liikumise kuupäev ja karjast väljamineku põhjus.

Teiseks. Tuleb kasutada puhtatõulisi GOT lamba jäärasid. Jäärade valikul tuleb silmas pidada:

- looma tervislikku seisundit
- tugevat konstitutsiooni
- suurt 100 päeva massi
- suurt eluskaalu
- konditsiooni
- lihavorme
- päritolu mitmik-tallede hulgast
- välimiku vastavust tõukirjeldusele ja tõutüübile
- villa ja naha kvaliteeti ja vastavust tõuomadustele (hinnatakse visuaalselt).

Peamiseks teeks GOT lammaste tõulise eripära produktiivomaduste täiustamisel on sobilike tõuloomade valik, paaride valik ning heade elutingimuste ja kvaliteetse sööda tagamine.

Gotlandi lammas lambatõu aretuse eesmärgi saavutamise abinõud:

1. tallede kasvukiiruse suurendamine ehk konstitutsioonilise varavalmivuse parandamine;
2. uttede viljakuse suurendamine;
3. emaomadusteparandamine;
4. karjade välimiku ühtlustamine läbi tõutüübi kinnistamise;
5. puhtatõuliste loomade arvu suurendamine;
6. talle tapaaegne kaal peab vastama turunõuetele, mille kohaselt on lambarümba kaal 17-22 kg. Eesmärk on, et rümp jääks EUROP-i klassifitseerimisskaala järgi klassi R- kuni R+ ja rasvaladestuses rasvasusklasside 2-3 vahele. Tallede tapaküpsus peab langema kokku ajaga, mil nende karusnahk on kõige parema kvaliteediga (vanuses 6 kuni 12 kuud).
7. Gotlandi lamba naha unikaalsed omadused peavad säilima ja neid tuleb edasi arendada. See tähendab järgmist:
    - Nahk peab olema kerge ja elastne, sobima hästi rõivatoodete valmistamiseks. Valmis naha kaal pindalaühiku kohta ei tohi ületada 9g/dm².
    - Läikiv ja siidjas villakarv. Kõik villakarvad peavad olema võimalikult ühesugused.
    - Villal peab olema pehme ümar lokk, keskmise pikkusega 10-15cm, ning ühtlane

kogu villaku ulatuses.

- Villal peab olema puhas ja selge värvitoon helehallist tumehallini ning toon peab olema ühtlane kogu naha ulatuses.

Aretuse kriteeriumiteks eesmärgi saavutamisel on:

1. utt-tallede keskmine 100 päevamass–eesmärk 28kg ja jäärtallede 100 päeva mass eesmärk: üksiktalledel 3kg, kaksiktalledel 30kg ja kolmiktalledel 26kg
2. vähemalt 2 aasta vanuse ute viljakuse eesmärk on 200 talle 100 poeginud utekohta – koefitsiendina 2,0;
3. selektsiooni käigus tuleb karja jätta emasloomad, kellel on head emainstinktid, kerge poegimine, utt saab poegimisega ise hakkama, ei vaja abi ja on hea piimakusega;
4. läbi selektsiooni jäetakse tõujääradeks ja põhikarja uttedeks tõutüübile vastavaid loomi. Aretuses kasutatakse puhtatõuliseid GOT jäärasid;
5. põhikarja täienduseks jäetavate uttede ja aretuseks jäetavate jäärade valikul jälgitake villa- ja villaku kvaliteeti;
6. uute karjade liitumine jõudluskontrolliga. GOT lambatõu propageerimine tavakarjade hulgas.

6. Aretuseesmärgi saavutamise abinõud

6.1 Jõudluskontroll

Jõudluskontrolli ülesandeks on lamba põlvnemisandmete, jõudlusnäitajate (kasvukiirus ehk juurdekasv päevas, 100p mass, viljakus, ema produktiivsus ehk tallede üleskasvatamise määra) mõjutavad tegurid (iseloom, tervislik seisund, võimekus kõiki sündinud tallesid ise toita) ja poegimiste pidev registreerimine. Kogutud andmeid analüüsitakse ja tulemused on abiks aretuseks sobivate loomade valikute tegemisel.
Lammaste jõudluskontrolli teostatakse aretusprogrammi Lisa A korra alusel (Aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord), jõudlusandmete koguja ja jõudluskontrolli läbiviija poolt.

Jõudluskontrolli andmed sisestatakse lammaste elektroonilisse andmebaasi Herd Expert (edaspidi: HE), kus neid töödeldakse, analüüsitakse ja säilitatakse. Andmebaasi algandmete (poegimis-, kaalumis- ja loomade liikumise andmed) sisestajaks on ETLA töötaja ning sisestajaks võib olla ka jõudlusandmete koguja.

6.2 Tõuraamatu pidamine

GOT lambatõugulammaste tõuraamatusse ja tõuraamatu lisadesse kandmine ja aretuslammaste tõuraamatu pidamine toimub vastavalt Lisa 1 korra (Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord) alusel.
Tõuraamatusse kandmine ja tõuraamatu pidamine toimub tõuraamatu pidaja poolt.
Gotlandi lammas (GOT) lambatõu tõuraamat koosneb põhiosast A ja B klassist, kuhu kantakse puhtatõulised gotlandi lambad ning lisaosast L, kuhu kantakse GOT lambatõu ristandid.
Lisaks kantakse lisaossa GOT tõugu lambad, kelle eellased ei ole teada kuid teadaolevalt pärinevad nad gotlandi lambast.
Tõuraamatut peetakse lammaste elektroonilises andmebaasis.

6.3 Tõumaterjali levitamine ja populatsiooni täiustamine

Jõudluskontrolli karjad saavad tõumaterjali (isas- ja emasloomad) teistest kohapealsetest jõudluskontrolli karjadest, ja/või sisse ostetuna teiste riikide nõuetele vastavatest karjadest. Emasloomad valitakse reeglina oma karja utt-tallede hulgast ja/või ostetakse teistest jõudluskontrolli karjadest. Vajadusel tuuakse sisse tõulambaid teistest riikidest.
GOT lambatõu paremikku esitletakse iga-aastastel näitus-konkurssidel. Näitus-konkurssidel viiakse

läbi fenotüübi hindamist. Seal levitatakse informatsiooni aretustöö üldise taseme kohta. Näitus-konkurssidel tunnustatakse paremaid kasvatajaid, mis on heaks motivatsiooniks edasiseks tegevuseks. Samuti võimaldab see aretajatel kokku tulla ja kogemusi vahetada.

Gotlandi lammas lambatõugu propageeritakse kasutades koolitusi, meediat, internetti ja trükiseid (infovoldikud, teaduslikud publikatsioonid jne).

Oluline on ka nii Eestisisene kui ka rahvusvaheline koostöö erinevate organisatsioonide, ametiasutuste, teadusasutuste, õppeasutuste, äriühingutega.

6.4 Lammaste TSE resistentsusesaavutamine

Transmissiivsed spongiformsed entsefalopaatiad (edaspidi TSE) on kõik loomadel esinevad infektsioosse proteiini ehk priooni tekitatud spongiformsete ajukahjustustega kulgevad haigused. Lammastel esinevat TSE-d nimetatakse skreipiks. Skreipi esineb üldjuhul 2–5- aastaste loomadel. Teatavad lammaste prioonvalgu-geeni genotüübid (edaspidi PrP) põhjustavad resistentsuse skreipi suhtes. Eestis ei ole skreipi diagnoositud.

Riskigrupid PrP genotüübi alusel ja vastavalt sellele lammaste kasutamine aretuseks.

Genotüüp	Riski-grupp	Lammaste kasutamine
ARR/ARR	1	Lambad on geneetiliselt kõige resistentsemad skreipile, võib kasutada aretuseks ilma piiranguteta.
ARR/AHQ ARR/ARH ARR/ARQ	2	Lambad on geneetiliselt resistentsed skreipile, võib kasutada aretuseks ilma piiranguteta.
ARQ/ARH AHQ/AHQ ARH/ARH AHQ/ARH ARQ/AHQ ARQ/ARQ	3	Lambad on väikese vastuvõtlikkusega skreipile. Kui R1 ja R2 lambaid ei jätku aretustööks vastava tõu populatsiooni hoidmisel, jäetakse aretustööks ka skreipile väikese vastuvõtlikkusega genotüüpi omavad uttesid ja jäärasid.
ARR/VRQ	4	Lambad on geneetiliselt vastuvõtlikud skreipile. Kõik VRQ – alleeliga isasloomad tuleb kuue kuu jooksul pärast genotüübi kindlaksmääramist kohustuslikus korras tappa või kastreerida; nimetatud loomi tohib karjast välja viia ainult tapmiseks. VRQ alleeliga emasloomi tohib põllumajandusettevõttest välja viia ainult tapmiseks.
AHQ/VRQ ARH/VRQ ARQ/VRQ VRQ/VRQ	5	Lambad on geneetiliselt kõige vastuvõtlikumad skreipile. Selle riskigrupi lambaid ei tohi kasutata aretuseks. Kõik VRQ – alleeliga isasloomad tuleb kuue kuu jooksul pärast genotüübi kindlaksmääramist kohustuslikus korras tappa või kastreerida; nimetatud loomi tohib karjast välja viia ainult tapmiseks. VRQ alleeliga emasloomi tohib põllumajandusettevõttest välja viia ainult tapmiseks.

Skreipi määramine on vabatahtlik. Kui on määratud kõikide farmis olevate loomade genotüüp ja kõik lambad on ARR/ARR genotüübiga ning kasutatakse ARR/ARR genotüübiga jäärasid, siis nende järeltulijatel ei ole vajalik skreipi määrata, vaid see on teada ja on ARR/ARR.

Kui jääral on skreipi genotüüp määratud, siis paaritusel kasutatakse vaid 1.-2. riskigruppi kuuluvaid jäärasid. Genotüüp on isasloomalt ja emasloomalt päritud kahe alleeli kombinatsioon.

Kõik nimetatud riskigruppi kuuluvaid VRQ-alleeliga lambad tohib põllumajandusettevõttest välja viia ainult tapmiseks.

Aretaja soovil võetakse vere- või koeproov,kas jääradel või uttedel. Aretusprogrammi käigus kogutud proovidest määratakse PrP genotüüp.

Raamistik lambakarjade TSE suhtes resistentseks tunnistamiseks:

1.TSE suhtes resistentseks tunnistatakse lambakarjad, kes vastavad teatavatele kriteeriumitele. Resistentseks tunnistamine toimub vähemalt kaheltasemel:

a) I taseme karjad koosnevad ainult ARR/ARR genotüübigalammastest;

b) II taseme karjad on karjad, milles järglaskond koosneb ainult ARR/ARR genotüübiga jäärade järglastest.

2. TSE suhtes resistentsetest karjadest pärit lammaste hulgas viiakse läbi regulaarseid pistelisi kontrolle:

a) genotüübi kontrollimiseks kas põllumajandusettevõttes võitapamajas;

b) I taseme karjade puhul üle 18 kuu vanuste loomade kontrollimiseks TSE suhtes.

Lammaste jõudluskontrolli andmebaasis on täielik ülevaade genotüpiseeritud loomadest, sisaldades järgmisi PrP andmed:

- nende loomade identifitseerimistunnused, kellelt on aretusprogrammi käigus proove võetud
- PrP genotüübi määramisetulemused

6.5 Maedi-visna tõrjeprogramm

Maedi-visna on viirushaigus ehk krooniline progresseeruv pneumoonia.

Eestis on uuritud lambakarju maedi-visna viirushaigusele alates 1999.a. ning programmi aluseks on vereproovide võtmine ja testimine ning viiruskandjate loomade ning nende järglaste karjast väljaviimine.

Vastavat registrit karjade maedi-visna staatuse kohta peab Eesti Tõulammaste Aretusühing.

Eesti Tõulammaste Aretusühing kompenseerib võimalusel jõudluskontrollikarjade vereproovide analüüside tegemise osaliselt või täies mahus pärast analüüsitulemuste saatmist aretusühingule.

Maedi-visna tõrjeprogrammi skeem

Seropsitiivsete loomade esinemisel likvideeritakse
karjast haiged loomad ja nende järglased.

↓

5 – 7 kuu pärast võetakse uued proovid.

↓

Kui proovid on negatiivsed, siis omistatakse karjale S1 staatus.

↓

12 - 16 kuu möödumisel võetakse uued vereproovid.
Kui tulemused on taas negatiivsed, siis omistatakse karjale M1 staatus.

↓

Kui kahel järjestikusel aastal on uurimise tulemused negatiivsed olnud,
siis omistatakse karjale M2 staatus.

↓

Kui kolmel järjestikusel aastal on uurimise tulemused olnud negatiivsed,
Siis omistatakse karjale M3 staatus ehk MV vaba karja staatus.

↓

M3 staatuse hoidmiseks tuleb iga 3 aastal järel võtta uued vereproovid
kõikidelt lammastelt, kes on vanemad kui 24 kuud

Maedi-visna tõrjeprogrammiga ühinenud farmi on lubatud lambaid osta sama või parema staatusega karjast. Maedi-visna tõrjeprogrammiga ühinemine on vabatahtlik.

6.6 Aretustöö läbiviija organisatsioonilised eeldused

Eesti Tõulammaste Aretusühing (ETLA) on lammaste jõudluskontrolli läbiviija Eestis.

Käesoleva aretusprogrammi elluviimiseks kasutatakse elektroonilist jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasi Herd Expert- lühendina „HE“, mis sisaldab jõudluskontrolli ja tõulammaste andmebaasi, lammaste tõuraamatut ning vastavat tarkvara erinevate statistiliste näitajate tarvis, mida vajadusel täiendatakse.

Organisatoorse töö tegemiseks on renditud bürooruumid, kus korraldatakse jõudluskontrolli läbiviimist, jõudlusandmete sisestamist, andmete töötlust ja analüüsi. Kontoris võetakse vastu lambakasvatajaid ning antakse vastavat nõuannet jainfot.

Ettevõtte kontaktid:

Telefonid: 51 05 029, 52 11 415

e-post: wasala@hot.ee,

mille kaudu jagatakse infot tõulammaste kasvatamise, aretamise ja ostu-müügi kohta.

Lisa 1
Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Mõisted.

Tõuraamat – andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammis ettenähtud aretuslooma põlvnemise andmed, aretuslooma aretaja ja omaniku andmed ning aretuslooma jõudluse andmed koos tema eellastenimetamisega kui need on teada.

Tõuraamatu pidaja Eesti Tõulammaste Aretusühing (lühendina ETLA).

Tõuraamatu number (lühend TR nr.) – moodustatakse tõumärgist GOT (gotlandi lammas tõuraamat), millele lisandub aretuslambale antud kordumatu reg. number andmebaasist ja tõuraamatu põhiosa tähis A või B, näiteks GOT2222222A või lisaosa tähis, näiteks GOT2222222 L.

Tõug – Tõug on ühte liiki kuuluvate loomade rühm, kes on kujundatud inimtööga teatud sotsiaal-majanduslikes tingimustes, kellel on ühesugune põlvnemine ja ajalooline areng, ühesugused nõudmised looduslike tingimuste suhtes ning kes erineb teistest tõugudest talle iseloomulike jõudlusomaduste ja kehaehituse tüübi poolest ning annab oma omadusi kindlalt edasi järglastele.

Tõumärk – on lühend tõu nimetusest. Seda kasutatakse verelisuse valemis, mis kajastab paaritusajalugu. Eestis kasutatavad tõumärgid on välja toodud PRIA-s.

Verelisus– väljendab looma ristamise tulemusena, põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides: nt. 100%; 87,5%; 25%; 12,5%, 6,25%, 3,125%.

Põlvnemistunnistus – dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis reeglina väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Põlvnemistunnistus väljastatakse:

- Aretusloomade müügi korral teavitab loomaomanik looma müügist jõudluskontrolli läbiviijat 7 tööpäevajooksul. Teavitada võib e-maili teel, telefonitsi või kannab farmer ise liikumise sisse andmebaasi HE.
- Aretuslooma müümisel annab farmer soovi korral müügiga kaasa looma sugupuu, mis ei ole aretusorganisatsiooni ametlikuks dokumendiks. Vastavalt ostja soovile väljastatakse aretusorganisatsiooni poolt põlvnemistunnistus.
- Põlvnemistunnistus väljastatakse tõuraamatu pidaja poolt, kas looma uuele omanikule või aretajale, kui ta on vastava soovi esitanud tõuraamatu pidajale.
- Põlvnemistunnistus väljastatakse loomale vastavalt loomapidaja vajadusele ja soovile.

Tõuraamatu pidamise kord

ETLA peab gotlandi lammaste tõuraamatut – GOT.

GOT tõuraamatut peetakse lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis Herd Expert, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. GOT tõuraamat jaguneb põhiosaks, millel on klassid A ja B ning lisaosaks (L). GOT lammaste puhul, kes on kantud või sobilikud kandmiseks GOT tõuraamatu põhiosasse, käsitletakse puhtatõuliste tõuraamatu lammastena ja nende järglaste tõuraamatusse kandmisel toimitakse järgnevalt:

gotlandi lammaste tõuraamatusse kantakse kõik Eestis kasvatatavad gotlandi lammas tõugu tõulambad, kelle eellased on kantud GOT tõuraamatusse Eestis või väljaspool Eestit või kelle vanemad ja vanavanemad on kantud tõuraamatusse või selle lisasse. GOT tõuraamatu lisasse kantakse eesti kohalikud gotlandi lambad, keda ei saa kanda tõuraamatu põhiosasse kuna nad ei vasta põlvnemiselt tõuraamatu põhiosa tingimustele.

Kui lammas vastab käesolevas korras kehtestatud tõuraamatu põhiossa kandmise tingimustele, siis kantakse ta andmebaasis tõuraamatusse. Kui loom ei ole põhiosasse kandmiseks sobilik, kantakse lammas tõuraamatu lisaosasse.

Tõuraamatu number moodustub tõumärgist (GOT), millele on lisatud looma reg. number ning põhiosas tähis A, B või lisaosas tähis L. Tõuraamatus olevate elusloomade või sinna kantud loomade arvu osas on võimalik teha väljavõtteid kindla perioodi seisuga.

<u>Loomad kantakse tõuraamatusse (A või B klassi) kui on täidetud alljärgnevad tingimused</u>:

- emasloomade puhul pärast 100 päeva massi määramist A klassi/ mittemääramist B klassi;
- isasloomade puhul pärast 100 päeva massi määramist A klassi/ mittemääramist B klassi;
- nii emas- kui ka isasloomadele on pandud riiklikud kõrvamärgid;
- loom vastab põlvnemiselt tõuraamatusse kandmise nõuetele.

<u>Lisaks saab kanda looma tõuraamatusse</u>:

- loom on kantud mõne teise aretusorganisatsiooni sama tõu tõuraamatusse;
- Eestist ostetud lambad, kes ei ole tõuraamatus, kuid sobivad kanda tõuraamatusse antud aretusprogrammi alusel;
- loomade impordi puhul, kantakse loom tõuraamatusse kui imporditud loomal on päritolumaa tunnustatud aretusorganisatsiooni poolt välja antud looma põlvnemistunnistus (tõutunnistus);
- kunstliku seemenduse st. sperma impordi puhul Eestisse kantakse Eestis sündinud järglased tõuraamatusse tõuraamatu kandmise üldistel tingimusel, et sperma päritolu on kinnitatud tunnustatud aretusorganisatsiooni poolt (spermadoonori põlvnemistunnistus – tõutunnistus).

Tõuraamatu põhiosa A ja B ning tõuraamatu lisaosa L.

Põhiosa

A	Looma välimik vastab tõukirjeldusele, tema vanemad ja vanavanemad on teada ja on kantud GOT tõuraamatu A osasse. Puhtatõulised loomad, kelle verelisuse kombinatsioonis on GOT tõu osatähtsus suurem või võrdne 96,87% kogu verelisusest ning kellel on määratud 100 päeva mass.
B	Looma välimik vastab tõukirjeldusele, tema vanemad ja vanavanemad on teada ja on kantud GOT tõuraamatu B osasse. Puhtatõulised loomad, kelle verelisuse kombinatsioonis on GOT tõu osatähtsus suurem või võrdne 96,87% kogu verelisusest, kuid kellel ei ole määratud 100 päeva mass.

Lisaosa

L	GOT loomad kellel on teada isapoolsed ja emapoolsed vanemad, kuid ei ole teada mõni isapoolne või emapoolne vanavanem. Samuti tõutüübilised loomad, kelle põlvnemisandmed on dokumentaalselt tõendatud, kuid eellased ei ole tõuraamatus registreeritud. GOT loomad kelle vanemad on teada ja vanavanemad teadmata. Identifitseeritud GOT loomad, kelle välimik vastab tõukirjeldusele, kuid kellel ei ole teada vanemaid ega vanavanemaid. Loomad kelle verelisuse kombinatsioonis on GOT tõu osatähtsus väiksem kui 96,87% kogu verelisusest.

Lisasse kantud loomade järglasi saab kanda põhiosasse:

kui emasloom, kelle ema ja emaema on kantud tõuraamatu lisaossa L ning isa ja mõlemad vanaisad on kantud tõuraamatu põhiossa, loetakse puhtatõuliseks ja kantakse tõuraamatu põhiossa.

Tõuraamatu põhiossa kantakse eelpoolnimetatud emaslooma järglased, kes on saadud tõuraamatu põhiosasse (A või B) kantud jääradest:

1. kui looma verelisuse kombinatsioonis tõuseb GOT vere osatähtsus vähemalt 96,87 %-ni.
2. kui emasloom põlvneb isast ja mõlemast vanaisast, kes kõik on kantud sama tõu tõuraamatu põhiosasse;
3. kui looma ema on tõuraamatu põhiossa kantud, aga tema emaema ei ole kantud tõuraamatu põhiossa ning isa on kantud tõuraamatu põhiossa
4. peale 100 päeva mass määramist/mitte määramist.

Verelisuse määramine

Ristandite verelisust kajastatakse (tõukombinatsioonis) protsentides (%), mis näitab ühe või teise (ristamisel kasutatud) tõu osatähtsust.

Kui looma verelisuse kombinatsioonis tõuseb GOT vere osatähtsus vähemalt 96,87%-ni, siis ülejäänud osa ehk 3,13% täisverelisuse osast liidetakse GOT tõu koosseisu.

Kui ristandloomaverelisuse kombinatsioonis langeb mingi lambatõu osatähtsus (peale GOT tõu) 3,13%-ni või väiksemakstäisverelisuse osast, siis see osa kustutatakse ja kaduv protsent liidetakse GOT tõu koosseisu.

Lisa 2

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Aretuslooma põlvnemise registreerimine

Aretuslammas keda soovitakse tõuraamatusse kanda peab olema loomaomaniku poolt identifitseeritud vastavalt aretusprogrammi lisale 6.

Paaritus/seemendusandmed registreeritakse paaritus/seemendusregistris vastavalt aretusprogrammi lisale 5.

Oma karjas sündinud tallede põlvnemise registreerimine toimub talleregistris ja/või lauda- raamatus vastavalt aretusloomade põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, registreerimise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale (Lisa A).

Talleregistrit ja/või laudaraamatut täidetakse poegimisperioodi jooksul pidevalt.

Oma karja täienduseks jäetavad utt-talled kantakse talleregistrist ute registrisse, kui on selgunud nende aretuseks kasutamise aeg ja viis.

Jäär-talled kantakse jäära registrisse, kui nad on tunnustatud aretusloomaks (Lisa 4) ning alustatakse nende sugulist kasutamist.

Ute- ja jäära registrisse kantakse ka ostetud põlvnemistunnistusega (PT) uted või utt-talled ja jäärad, kes on soetatud karja aretusloomadeks või aretusloomade saamiseks.

Aretuslooma põlvnemise õigsuse kontrollimise kord toimub vastavalt aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale (Lisa A).

Põlvnemise õigsust kontrollitakse elektroonilises andmebaasis Herd Expert.

Jõudlusandmete koguja vastutab loomade märgistamise, algandmete registreerimise ja nende õigsuse eest ning algandmeid säilitatakse 2 aastat.

Eesti Tõulammaste Aretusühing, kui jõudluskontrolli läbiviija, kogub jõudlusandmeid ja väljastab põlvnemistunnistused.

Lisa 3

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretuslooma jõudlusandmete kasutamise kord

Jõudluskontroll on loomade jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, õigsuse kontrollimine, registreerimine, töötlemine, säilitamine ja analüüsimine.

Jõudluskontroll on kohustuslik kõikides karjades, kus tegeletakse lammaste aretusega. Loomapidaja vastutab jõudluskontrolli andmete õigsuse eest.

Jõudlusandmete kogumine toimub jõudluskontrolli läbiviija poolt kehtestatud aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korra (Lisa A) alusel.

Lammaste jõudlusandmeid kasutatakse vastavalt lammaste aretusprogrammi põhimõtetele.

Lisa 4

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

Isasloomad tunnistatakse aretuseks sobivaks peale nende kaalumist 90 – 150 päeva vanuses ja hindamist ja põlvnemise õigsuse kontrollimist.

Hinnatakse vastavalt tõulammaste hindamise juhendile (Lisa 8).

Jäära välimik ja lihavormid hinnatakse EUROP süsteemis aretusspetsialisti poolt, kus hinnatud noorjäärade (3 – 10 kuu vanuselt) ja vajadusel jäärade (1,5 – 2.a. vanuselt, teistkordselt) hindeväärtused ei tohi jääda alla tähise „O“. Tema kehamass peab vastama eliit (tähis – el) või I (esimese) klassi miinimumnõuetele, mis on toodud tabelis.

Aretuseks sobivad noorjäärad (3 – 10 kuu vanuselt) kantakse tõuraamatusse ja neile antakse tõuraamatu number kooskõlas loomadetõuraamatusse kandmise aluste ja tõuraamatu pidamise korrale (Lisa 1).

Emasloomad tunnistatakse aretuseks sobivaks peale 100 päeva massi määramist ja põlvnemise õigsuse kontrollimist.

Isasloomade kehamassi minimaalnõuded hindamisel

Tõug ja sugu	Klass	100 päeva min. mass	1,5 aasta vanuse looma min. mass
GOT jäärad ja algtõugude ja parandajatõugude jäärad	Eliit	26	50
GOT jäärad ja algtõugude ja parandajatõugude jäärad	I klass	24	45

Lisa 5

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord

Jõudluskontrolliga tegelevates karjades on lubatud kasutada paaritusviise, kus on võimalikkasutatud sugujäärade isaduse tuvastamine. Seega kasutatakse jõudluskontrolliga tegelevates karjades haarem- ja/või käestpaaritust. Kasutatakse ka kunstlikku seemendust.

Haarempaaritus – ühele sugujäärale valitakse uttede grupp, keda peetakse koos jääraga paaritusperioodi vältel. Jäär lastakse uttede juurde kas terveks paaritusperioodiks või päeval karjamaale või ööseks uttede sulgu. Vastavalt täidetakse paaritusregister.

Kui sama uttede grupi paarituseks soovitakse kasutada mitut sugujäära, siis peab jääma erinevate jäärade paarituseks kasutamise vahele minimaalselt 2 (kaks) nädalat.

Kunstlik seemendamine – võib kasutada spermat, mis on varutud aretuseks sobivaks tunnistatud isasloomalt vastavalt aretusprogrammi lisale 4 (Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnustamisekorrale).

Seemendaja peab elektrooniliselt või paberkandjal arvestust emasloomade seemendamise kohta. Arvestuses peavad kajastuma järjekorra number, seemendamise aeg, loomapidaja nimi ning isas- ja emaslooma reg. nr ja number tõuraamatus. Seemendaja esitab nimetatud andmed sagedusega üks kord kuusaretusühingule.

Suguluspaarituse vältimiseks peab kontrollimata vabapaaritus olema välistatud.

Valdavalt kasutatakse jõudluskontrolliga tegelevates karjades haarempaaritust.

Jõudlusandmete koguja peab paaritus/seemendusandmete registreerimiseks registrit.

Jõudlusandmete koguja vastutab paaritus/seemendusandmete õigsuse eest.

Lisa 6

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord

Tõuraamatusse kantav loom, kes on jõudluskontrollis, identifitseeritakse järgnevalt.

Loomaomanik identifitseerib sündinud talle ööpäeva jooksul sündimisest arvates ja peab identifitseerimise üle arvestust talleregistris.

Enne talle riikliku registri kõrvamärgi või elektroonilise märgisega märgistamist arvestatakse ka järgmisi identifitseerimise (talle tõendamise) variante:

- Karjamärgisega märgistamine(karjanumber)
- Kirjeldamine nii, et see tagab talle kõhklemiseta seostamise talle emaga – eritunnuste alusel
- Markeerimine nii, et see tagab talle kõhklemiseta seostamise talleemaga
- Kombineeritud märgistamine – nt. lipiku sidumine talle kaela võimarkeerimine
- Eraldi aedikuspidamine

Põllumajandusloom, keda kasvatatakse aretuslooma saamise eesmärgil (ja soovitakse kanda tõuraamatusse) identifitseeritakse (märgistatakse) jõudluskontrolli läbiviivates karjades, ajavahemikul, mis on kehtestatud Eesti Vabariigi seadusandluses, riikliku registri kõrvamärgiga või elektroonilise märgisega, millel on riiklik registri number ning mis kinnitatakse aplikaator-tangidega loomaomaniku poolt looma mõlemasse kõrva vastavalt märgile või märgisele (el. märgis kinnitatakse looma vasakusse kõrva).

Esmase identifitseerimisega algab talleregistri täitmine ja tallede üle arvestuse pidamine. Talled kantakse Herd Expert-i (HE-sse). Sünnijärgselt seostatakse talle märgis ema registri numbriga, fikseeritakse sünniandmed: kuupäev, mitmiktall, sugu.

Lamba kõrvamärk on plastikust ja kollast värvi, millele on trükitud Eesti ISO-koodi tähis „EE“ ning kümnekohaline lamba registrinumber. Kõrvamärk koosneb kahest identsest poolest.

Lamba karjamärk (karjanumber) võib olla erinevat värvi ja tema materjal ei ole etteantud, kuid sellele peab olema trükitud või pressitud karjanumber (ühe kuni kuuekohaline).

Lisa 7

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Kunstliku seemendusega võib tegelda isik (seemendaja), kes on läbinud koolituse vastavas akrediteeritud asutuses või organisatsioonis.

Lisa 8
Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

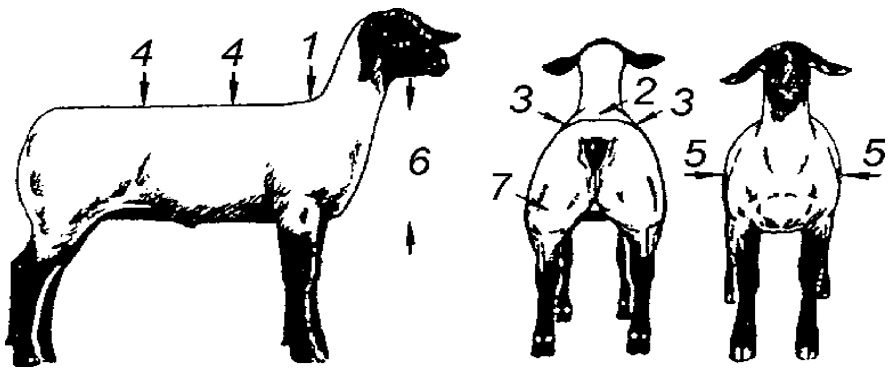
Tõulammaste hindamise juhend

Tõulammaste hindamise eesmärgiks on lamba edasise kasutamise tunnustamine aretuses suguloomana. Lammaste hindamine viiakse läbi kõigis lammaste jõudluskontrollis olevates karjades vastavalt vajadusele. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed andmebaasi HE vastavalt aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale (Lisa A).
Loomaomanik kaalub noorloomad (utt- ja jäärtalled) 90 – 150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäär-talled spetsialistile hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale. Teistkordne hinnatud/valitud jäärade hindamine toimub vajadusel looma 1,5–2 aasta vanuses, kus otsustatakse ka jäära edaspidine kasutamine aretuses. Hindamistulemused kantakse HE-sse.

<u>Kõige tähtsamaks on lammaste hindamise juures looma välimiku vastamine tõukirjeldusele.</u>
Jääradel hinnatakse tõuaretusspetsialisti poolt lihavormide väljendatust ja antakse välimikule üldhinne. Jääradele üldhinnangu saamiseks registreeritakse hindamistulemused jäärade hindamislehel. Hindamistulemuste alusel tunnustatakse jäärad kasutamiseks kas aretus- või lihaloomana. Aretuses sobivaks osutunud jääradel on soovitav määrata PrP genotüüp, selleks esitab loomaomanik nende loomade reg.nr.-d jõudluskontrolli läbiviijale.

Jäär tunnistatakse aretuseks sobivaks kui tema välimik ning lihavormid on hinnatud EUROP süsteemis vähemalt hindepunkti „O“ vääriliselt. Tema kehamass vastab aretusprogrammi miinimumnõuetele.
Hindamis- ja genotüpiseerimise tulemused kantakse andmebaasi HE-sse.
Peale andmete töötlemist antakse jääradele ja uttedele tõuraamatu number vastavalt lisale 1.

LIHAVORMIDE VÄLJENDATUSE HINDAMINE JA VÄLIMIKULE ÜLDHINDE ANDMINE
Noorjäära hindamisel kasutatakse järgmisi valikutunnuseid: lihavormide väljendatus ja välimik.
Lihavormide väljendatust hinnatakse lamba vaatlemisel ning rinnaku (eest), selja (keskelt) ja kintsude (tagant) kompamise teel EUROP süsteemis. Tähega hindamisel on 3 võimalust: nt U+; U ja U-. EUROP skaala tähendus on järgmine:
E – kõrgem; U – väga hea; R – hea; O - rahuldav; P – nõrk (puudulik).

Joonis 1. Väga heade lihavormidega lammas

Väga heade lihavormidega lambal (joonis 1) on turi lihaseline (1), lai (2), selg ja lanne on laiad, ümarate vormidega (3) ning moodustavad ühise sirgjoone (4) ilma ristluukühmude ja tühemeteta. Lai (5) ja sügav (6) rind (sõltuvalt tõust) ning abapiirkond on kompamisel hea lihasusega. Kintsud on ümarad ja lihaselised (7).

Lamba välimikule antakse vaatluse teel üldhinne kolme kehaosade hinde alusel EUROP süsteemis (joonis 2). Välimiku hindamisel antakse hinded3 näitaja alusel järgmiselt.

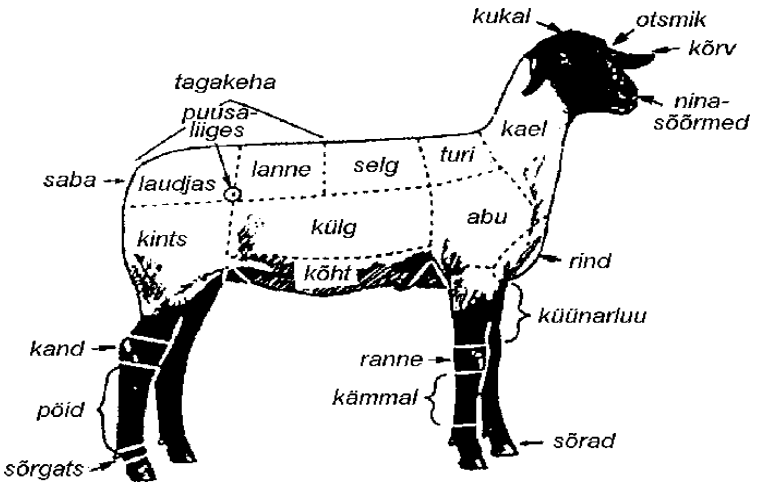
Näide.

rind (eest) – U- selg (keskelt) – R kintsud (tagant) R+

koondhinne moodustub saadud tähtede keskmise kombinatsioonina, antud juhul: R+.

Välimiku hindamisel arvestatakse välimiku vastavust tõukirjeldusele, soovitud tõutüübile ja üldist konstitutsiooni.

Lisakshinnatakse jalgade seisu, sõrgade ja sõrgatsi tugevust, hambumust, munandite kvaliteeti.

Joonis 2. Lamba kehaosad

Jõudluskontroll

Lisa A

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

Jõudluskontrolli ülesandeks on lamba põlvnemisandmete, jõudlusandmete ja poegimiste pidev registreerimine.

Jõudlusandmete kogumine ja analüüsimine on vahendiks GOT lambatõu säilitamisel ja taastootmisel ning tema tõu parendamisel vastavalt vajadusele ning majanduslikule otstarbekusele, arvestades tema elupaiga eripära ja kasvutingimusi. Tuginedes jõudlusandmete analüüsile on võimalik ellu viia aretusprogrammiga määratud eesmärke ja võrrelda erinevate karjade geneetilist baasi ning tõsta karja, samas ka kogu populatsiooni, produktiivsust valitud suunal.

Villa jõudluskontrolli käesoleva aretusprogrammiga läbi ei viida, kuid farmeril on võimalus villa omadusi kirjeldavaid andmeid sisse kanda HE-sse. Villa omadusi tuleb jälgida visuaalselt.

Kasutatavad mõisted:

Aretusloom (-lammas) – põllumajandusloom, keda kasvatatakse aretuse eesmärgil.

Puhtatõuline aretuslammas – lammas, kes on kantud tõuraamatu põhiossa või on sinna sissekandmisekskõlbulik ja kelle vanemad ja vanavanemad on kantud sama tõu tõuraamatusse.

Jõudlusandmete koguja – loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes on läbinud vastava jõudlusandmete kogumise koolituse ja jõudluskontrolli läbiviija on väljastanud talle jõudlusandmete koguja tunnistuse. Jõudlusandmete koguja vastutab jõudlus- ja põlvnemisandmete õigsuseeest.

Jõudluskontrolli läbiviija – Eesti Tõulammaste Aretusühing, kui lammaste jõudluskontrolli läbiviija kui ka tõuraamatu pidaja.

1. Algandmete kogumine farmeri poolt.

Lammaste jõudluskontrolliga alustamisetingimused:

Lammaste jõudluskontrolliga alustamiseks, esitab karja omanik jõudluskontrolli läbiviijale avalduse. Jõudluskontrolli läbiviija kontrollib lammaste söötmis- ja pidamistingimusi, olemasoleva karja välimikku ja üldseisundit ning algdokumentatsiooni olemasolu.

Farmer peab jõudluskontrolli arvestust kõigi jõudluskontrolli all olevate lammaste (sugujäärad, -uted, talled) kohta. Uted ja jäärad kantakse individuaalnumbri alusel jõudluskontrolli algarvestuse dokumentidesse.

Lammaste paaritus/seemenduse andmed ja poegimine registreeritakse algdokumentides. Farmer vastutab nende algandmete õigsuse ja edastamise eest.
Ute ja jäära registrites täidab farmer põlvnemistabeli, kui aga aretuslooma kohta on looma omanikul ETLA poolt väljastatud põlvnemistunnistus, siis põlvnemistabeli täitmine ei ole kohustuslik.
Utt-talled kantakse tallede registrist uttede registrisse ning jäärtalled kantakse jäära registrisse, kui alustatakse nende sugulist kasutamist aretuslammaste saamiseks (Lisa 4).
Ute- ja jäära registrisse kantakse ka ostetud põlvnemistunnistusega uted ja jäärad, kes on soetatud karja aretuslammaste saamiseks.

2. Aretusmaterjali ost peab olemasoovituslikult kooskõlastatud jõudluskontrolli läbiviijaga.

Jõudluskontrollis oleva karja täienduseks ostetud lammaste kohta peab loomaomanik esitama põlvnemise andmed jõudluskontrolli läbiviijale soovitavalt enne looma oma karjas kasutamist. Ostetud jäärad ja sperma peavad olema veterinaarselt uuritud. Soovituslikult võiks määrata PrP genotüüp.

3. Jõudluskontrolli algarvestuse dokumendid on:

talleregister või laudaraamat, loomade liikumise register, paaritus/seemendusregister.

Talleregister või laudaraamat (kus on ära toodud kõik nõutavad andmed), täidetakse poegimisperioodi jooksul ja lõpetatakse, kui on selgunud kõigi tallede kasutamine. Farmer kannab kõik talled andmebaasi HE-sse või esitab andmed jõudluskontrolli läbiviijale. Talle registrisse kantakse andmed:

- talle sünnikoht ja aretaja nimi
- riiklik kõrvamärgi number või karjanumber
- talle ema ja isa kõrvamärgi number
- sünniaeg (päev, kuu,aasta)
- sugu
- mitmikena sündinud ja kasvanud
- kaalumise aeg (päev, kuu,aasta)

Soovitav on määrata talle sünnimass, mida võib teha 3 päeva jooksul pärast sündi. Kui sünnimassi ei määrata, arvestatakse sünnimassiks viimase aasta populatsiooni keskmist sünnimassi.
100 päeva massi määramiseks kaalutakse talled 90 – 150 päeva vanuselt. Tuleb fikseerida kaalumise kuupäev ja kaalud sisestatakse andmebaasi. Jõudluskontrolli läbiviija teeb 100 päeva massi arvutamise. Lammaste kaalumise tulemused taandatakse 100 päeva kaalule. Selleks lahutatakse kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud tulemus jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle keskmine ööpäevane juurdekasv, mis korrutatakse sajaga ja millele liidetakse sünnimass.
Tulemuseks on taandatud 100 päeva mass. Sellise kaalumise tulemusena saadakse 2 statistilist tulemit, mis on lamba kaal 100 päeva vanuselt ja lamba kaal kaalumise kuupäeval. Kui 90 – 150

päeva vanuselt tehakse mitu kaalumist, arvestatakse 100 päeva massi määramisel kaalumist, mis toimus ajaliselt lähemal talle 100 päeva vanusele.

Paaritus/seemendusregister – register, kuhu kantakse andmed vastavalt emaslooma seemendusandmete registreerimisele:

- jäärakõrvamärgi number
- paaritusperioodi algus (kuupäev, kuu jaaasta)
- paaritusperioodi lõpp (kuupäev, kuu jaaasta)
- paaritatud või paaritusgrupi uttede kõrvamärgi numbrid

Paaritus/seemendusregister esitatakse jõudluskontrolli läbiviijale 60 päeva jooksul pärast jäära karja viimist.
Elektrooniliselt peetakse HE-s ute- ja jääraregistrit. Vajadusel loomaomanik prindib või tellib registri jõudluskontrolli läbiviijalt.
Ute registrit peetakse kõikide põhikarja kuuluvate uttede kohta.
Jäära registrit peetakse kõigi karjas paarituseks kasutatavate jäärade kohta.
Registrid (ute ja jäära) kajastavad looma aretaja ja omaniku andmeid, põlvnemis- ja jõudlusandmeid ning looma liikumist jõudluskontrolli karjades.

4. Loomapidaja andmete edastamine jõudluskontrolli läbiviijale.

Jõudlusandmete koguja edastab andmed jõudluskontrolli läbiviijale kas kirjalikult, posti teel, elektrooniliselt või sisestab poegimise ja loomade liikumise andmed ise andmebaasi HE.
Talleregistri täitmise lõpetamisel, saadakse kokkuvõte poegimistulemustest andmebaasist HE.
Jõudlusandmete koguja teatab jõudluskontrolli läbiviijale hindamisele kuuluvate jäärade registrinumbrid ja lepib kokku jäärade hindamiseaja.

5. Jõudluskontrolli andmete töötlemine, säilitamine jõudluskontrolli läbiviija poolt.

Jõudlus- ja põlvnemisandmeid aluseks võttes, kantakse lambad tõuraamatusse tõuraamatu pidaja poolt.
Jõudluskontrolli andmeid kasutatakse jõudluskontrolli aluste karjade tunnustamisel ja statistiliste analüüside koostamisel.
Jõudlusandmete kogumise, töötlemise, säilitamise ja hindamise statistiliste meetodite väljatöötamise ja saadud tulemuste avaldamise eest vastutab jõudluskontrolli läbiviija.
Loomapidajavastutab algandmete õigsuse ja edastamiseeest.

6. Jõudluskontrolli lõpetamine

Lammaste jõudluskontroll karjas lõpetatakse kui:

- Loomaomanik on esitanud jõudluskontrolli läbiviijale vastavasisuliseavalduse.
- Loomaomanik keeldub andmete kogumisest ja edastamisest või esitab tahtlikultvaleandmeid.
- Süstemaatiliselt ei täida aretusprogrammiga määratud nõudeid.

Juhatus lõpetab jõudluskontrolli ja annab otsusest teada loomapidajale.

7. Jõudluskontrolli aastaring ehk lühike meelespea farmerile kes viib läbi lammaste jõudluskontrolli.

- Paaritusgrupi moodustamine, koos jäära gruppi panekuga.
- Paaritusnimekirjade sisestamine andmebaasi HE või esitamine e-maili teel või paberkandjal.
- Paaritusgrupi lõpetamine ja jäära grupist väljavõtmine.
- Poegimisel tallede tähistamine ja seostamine utega (soovitavalt tallede kaalumine 3 päeva jooksul pärast sündi).
- Poegimistulemuste sisse kandmine andmebaasi HE.
- Loomade kaalumine, 100 päeva massi arvutamiseks, 90 kuni 150 päeva vanuselt.
- Tallede selektsioon, tallede karja täienduseks jätmine ja/või müümine.

Lisa B

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretusloomade põlvnemistunnistused ja sugupuud.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Põlvnemistunnistusele märgitakse järgmised andmed:

1. Põlvnemistunnistust väljaandva organisatsiooni nimi
2. Põlvnemistunnistuse number
3. Tõuraamatu nimetus
4. Tõu nimi
5. Looma sugu
6. Tõuraamatu number
7. Looma individuaalne identifitseerimisnumber
8. Looma sünnikuupäev
9. Mitmikuna on loom sündinud
10. Aretaja nimi, aadress ja võimaluse korral e-posti aadress
11. Omaniku nimi, aadress ja võimaluse korral e-posti aadress
12. Põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev ning tunnistuse välja andnud aretusühingu poolt volitatud isiku nimi ja allkiri
13. Eellaste tabel, kuhu on märgitud 2 põlvkonda eellasi koos tõuraamatu numbritega.
14. Lisainformatsioon looma kohta, kui see on olemas (näiteks nimi, kehamass jms).

Põlvnemistunnistus väljastatakse tõuraamatu pidaja (Eesti Tõulammaste Aretusühingu) poolt aretajale, tema soovil, kas looma müügi puhul või mõnel muul põhjusel. Põlvnemistunnistuse väljastamise arv ei ole piiratud. Tunnistus väljastatakse, kas paberkandjal allkirjastatult või elektrooniliselt digitaalselt allkirjastatult.

Lisaks põlvnemistunnistusele on aretajal endal võimalik välja trükkida, andmebaasist HS, lamba sugupuu, mis on informatiivne, ega ei ole aretusühingu ametlikuks dokumendiks. Väljatrükitaval sugupuul on korraga näha kuni 3 põlvkonda eellasi, kui need on olnud eelnevalt teada.

Lisa C

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

GOT lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest määratakse PrP genotüüp, ükskõik millises Euroopa Liidu tunnustatud geneetikalaboris. Loomade jõudlust mõjutavate haiguste uurimiseks tehtavaid analüüse (näiteks Maedi-visna) võib määrata samuti ükskõik millises vastava tunnustuse saanud laboris.

Lisa D

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Aretuslooma jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord

Aretuslooma jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas „Avaliku teabe seaduse“, „Isikuandmete kaitse seaduse“ ja Põllumajandusloomade aretuse seadusega.

Jõudlusandmete töötlemisel saadud andmeid väljastatakse ja kasutatakse loomaomaniku ja jõudluskontrolli läbiviija vahelise kokkuleppe kohaselt.

Jõudluskontrolli läbiviija avalikustab farmerile jõudluskontrolli andmete töötlemise käigus saadud tulemused ja kokkuvõtted.

Pädevatel riiklikel ametiasutustel võimaldatakse juurdepääs andmebaasi.

Lisa E

Gotlandi lammas lambatõu aretusprogrammi juurde

Jõudluskontrolliga alustamine ja jõudluse algandmetekogumisega alustamine

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolliläbiviija jõudluse algandmete kogujat järgmistel teemadel: Eestis aretatavad lambatõud.

ETLA-s aretatavate lambatõugude aretusprogrammid, valiku printsiibid, PrP genotüüp (skreip), Maedi-visna.

Jõudlusandmete kogumine ja edastamine.

Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses.

Pärast instrueerimist peab loomaomanik oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet eesti lambatõugude aretusprogrammidest ning aru saama lammaste hindamise põhimõtetest.